

**Podręczniki do muzyki i plastyki
dla uczniów szkół podstawowych**

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3769

50 lat
Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Anna Łobos

**Podręczniki do muzyki i plastyki
dla uczniów szkół podstawowych**

Analiza lingwistyczno-statystyczna

Redaktor serii: Pedagogika
Ewa Wysocka

Recenzenci:
Krystyna Gąsiorek, Jolanta Nocoń

Spis treści

Wstęp	7
1. Podręcznik szkolny jako przedmiot badań naukowych	13
1.1. Pedagogiczne badania z teorii podręcznika	16
1.2. Lingwistyczne badania nad podręcznikiem szkolnym	22
1.3. Język podręcznika w badaniach statystycznych	30
1.4. Przedmiot i metody badań	36
2. Czytelność tekstu podręczników do nauczania muzyki i plastyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej	43
2.1. Indeks czytelności tekstu	44
2.2. Liczba wyrazów w jednym zdaniu	52
2.3. Liczba wyrazów trudnych w zdaniu	68
2.4. Indeks czytelności zdania	82
2.5. Porównanie indeksów czytelności tekstów podręczników do muzyki oraz do plastyki	93
2.6. Podsumowanie	96
3. Części mowy w podręcznikach do nauczania muzyki i plastyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej	99
3.1. Procentowy udział grup fleksyjnych i części mowy w tekście	102
3.2. Wskaźnik nominalności tekstu	107
3.3. Wewnętrzne zróżnicowanie grup fleksyjnych	117
3.4. Podsumowanie	125
4. Podstawowe komponenty informacyjne w podręcznikach do muzyki i plastyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej	129
4.1. Sposoby wprowadzania nowej terminologii	129
4.2. Sposoby przedstawiania wiedzy faktograficznej	145
4.3. Podsumowanie	156
5. Nadawca i odbiorca w podręcznikach do muzyki i plastyki dla klas IV–VI szkoły podstawowej	159
5.1. Retoryka dialogu w segmencie informacyjnym	160

5.2. Retoryka dialogu w segmencie pytań i poleceń dydaktycznych	174
5.3. Podsumowanie	181
6. Trwałość efektów kształcenia z muzyki i plastyki – z badań empirycznych	183
6.1. Muzyka i plastyka w nauczaniu dzieci i młodzieży w <i>Podstawie programowej</i>	184
6.2. Badania dotyczące wiedzy z muzyki	193
6.3. Badania dotyczące wiedzy ze sztuki	199
6.4. Podsumowanie	203
Zakończenie	205
Wykaz podręczników do muzyki i plastyki wraz ze skrótami	211
Bibliografia	213
Streszczenie	225
Resume	227
Summary	229

Wstęp

Muzyka i sztuka towarzyszą człowiekowi od najwcześniejszych lat, stanowiąc istotny element jego rozwoju – przede wszystkim emocjonalnego, intelektualnego i kulturowego. Pedagodzy – rodzice, nauczyciele, autorytety naukowe i kulturalne – od zawsze dostrzegali znaczenie i rolę muzyki oraz sztuki w procesie kształcenia i wychowywania młodego człowieka, dlatego zagadnienia te obecne były i są we wszystkich programach edukacyjnych i wychowawczych.

Chcąc określić miejsce plastyki i muzyki w polskim systemie edukacyjnym, należy przyrzeć się odpowiednim dokumentom ministerialnym. Kultura stanowi fundament tożsamości. W międzywojennej Polsce rysunek oraz śpiew i muzyka uwzględnione zostały w programie nauczania¹. W klasach IV–VIII² skupiano się na rozbudzaniu wrażliwości uczniów i rozmiłowywaniu w pięknie dźwięków, kształtów i kolorów poprzez zapoznawanie z arcydziełami muzyki i sztuki (zwłaszcza rodzimej) oraz wyzwalanie własnej aktywności w tych dwóch dziedzinach, ponieważ „nacisk główny powinien być położony na stronę praktyczną, zasady zaś teorii służą jedynie do bliższego wyjaśnienia i zrozumienia”³. W najnowszej podstawie programowej (z lutego 2017 roku)⁴ na temat muzyki i plastyki w szkole podstawowej czytamy, że edukacja ta ma znany już w II Rzeczypospolitej cel, którym jest wychowanie świadomych odbiorców i uczestników kultury, ludzi wrażliwych, aktywnych i twórczych, posiadających pewną wiedzę

¹ Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, *Program Gimnazjum Państwowego. Wydział Humanistyczny*. Warszawa 1922, s. 104–109. Program, jak czytamy w *Przedmowie*, dotyczy uczniów od IV klasy (czyli I gimnazjum) wzwyż.

² Klasa VIII oznaczała tu ósmy rok nauki (stąd podwójna numeracja w programie).

³ *Ibidem*, s. 108.

⁴ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*. Dziennik Ustaw. Warszawa, 24 lutego 2017 r. Poz. 356 (<http://www.dziennikustaw.gov.pl/DU/2017/356>).

o muzyce i sztuce, ale odczuwających radość i przyjemność z własnego zaangażowania w proces twórczy.

O randze przedmiotów artystycznych świadczy jednak przede wszystkim – jak pisze doświadczony artysta i pedagog Stanisław Rodziński – pedagogiczna wartość „wychowania przez sztukę, a nie tylko amatorskiego omawiania dzieł czy dyskusowania o obrazach lub koncertach. Kolejne reformy wychowania przez sztukę to właśnie oddalanie od twórczości, to coraz mniej czasu na zwiedzanie muzeów czy oglądanie wystaw, to dominacja zabawowych akcji czy dyskusji nad osobistym przeżywaniem malarstwa, rysowania, słuchania muzyki czy kontaktu z instrumentem”⁵. Trudno się nie zgodzić z tym poglądem, obserwując coraz bardziej powszechne promowanie czegoś, co jest zaprzeczeniem klasycznie rozumianego piękna i harmonii. Edukacyjne problemy kultury artystycznej poruszali wcześniej Stefan Szuman⁶ i Irena Wojnar⁷, odwołując się do wiedzy o muzyce i sztuce oraz bezpośredniego z nimi kontaktu. Dopiero bowiem osobiste zaangażowanie i przeżywanie sztuki pozwala na kształtowanie wrażliwości na wartości artystyczne i estetyczne⁸.

Po II wojnie światowej polska edukacja szkolna z muzyki i plastyki oparła się na nowo powstałych podręcznikach do nauczania tych przedmiotów. Podręcznik szkolny, jako główne narzędzie w rękę nauczyciela i ucznia, jest niezmiennie ważnym środkiem dydaktycznym, a także źródłem dociekań naukowych badaczy z wielu dziedzin. W związku z pierwszą poważną po zmianach ustrojowych w Polsce reformą oświaty z 1998 roku zmieniły się zasady funkcjonowania podręczników na rynku edukacyjnym. Monopol państwa – jeden program nauczania dla przedmiotu szkolnego i przypisany do niego podręcznik – został przełamany i zastąpiła go szeroka oferta wydawnicza. Nauczyciele mogą wybierać te podręczniki z ciągle aktualizowanej listy ministerialnej, które – wraz z dyrekcją i rodzicami – uznają za najodpowiedniejsze dla swoich uczniów. Pewną pomocą merytoryczną służą recenzje w *Pracach Komisji PAU do Oceny Podręczników Szkolnych*⁹, publikowane od 2002 roku, lecz wśród zamieszczanych tam tekstów nie ma opinii o aktualnie obowiązujących podręcznikach wprowadzających uczniów w świat muzyki i sztuki. Doceniając wagę kultury i jej funkcję w życiu człowieka, konieczne stało się więc podjęcie badań nad podręcznikami do przedmiotów artystycznych, a szczególnie nad ich językiem, który znacząco wpływa na procesy nauczania i uczenia się.

⁵ S. RODZIŃSKI: *Wychowanie przez sztukę – sentymtalne wspomnienie czy społeczna konieczność*. W: *Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania*. Red. B. ŻURAKOWSKI. Kraków 2011, s. 214.

⁶ S. SZUMAN: *O sztuce i wychowaniu estetycznym*. Warszawa 1975.

⁷ I. WOJNAR: *Edukacja estetyczna – zmierzch czy szansa?* W: *Estetyka sensu largo*. Red. F. CHMIELOWSKI. Kraków 1998, s. 55–63.

⁸ J. PUZYŃNINA: *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*. Kraków 2013.

⁹ *Opinie Edukacyjne Polskiej Akademii Umiejętności. Prace Komisji PAU do Oceny Podręczników Szkolnych*. T. 14. Red. G. CHOMICKI. Kraków 2016.

Nauczyciele mają obecnie do dyspozycji 10 podręczników do muzyki i 8 do plastyki. Wcześniej wszystkie, na podstawie recenzji rzeczoznawców, dopuścił do użytku szkolnego minister do spraw oświaty i wychowania, a następnie wpisane zostały do *Wykazu podręczników*. Wśród badanych podręczników do przedmiotów artystycznych są książki wydane w różnych latach przez różne wydawnictwa (istniejące na rynku edukacyjnym od dziesiątków lat, jak i te najmłodsze), cieszące się większą lub mniejszą popularnością (mające od jednego do kilkunastu wydań). Mają różną strukturę: klasyczną trzyczęściową (jedna część podręcznika przypisana jest do konkretnej klasy szkoły podstawowej), dwuczęściową i jednoczęściową. To nauczyciel wybiera podręcznik i decyduje o kolejności realizowania tematów.

Tematykę rozprawy koncentruję na wybranych zagadnieniach językoznawczych, pozwalających stwierdzić, na ile konstrukcja warstwy językowej tekstu podręcznikowego wspiera proces uczenia się. Badania oparto na analizie dwóch segmentów strukturalnych podręczników do muzyki i plastyki: tekstu informacyjnego oraz komponentu zadaniowego. Odpowiedzi na pytanie badawcze szukałam, analizując czytelność tekstu, styl tekstu ujawniający się w statystyce części mowy, sposób definiowania terminologii, konstruowanie konstatacji o funkcji poznawczej oraz dialogowość o funkcji retorycznej. Metodologicznie praca mieści się w obrębie stylistyki tekstu i statystyki językoznawczej. Materiał badawczy stanowią aktualnie wykorzystywane podręczniki do nauczania muzyki i plastyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej. Listę tych podręczników, zatwierdzoną przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, podaję w rozdziale 1., natomiast przed bibliografią umieszczam wykaz podręczników badanych i omawianych w tej pracy¹⁰.

Zagadnienia te uznaję za ważne dla badaczy zajmujących się szeroko rozumianym dyskursem edukacyjnym. Czytelnik znajdzie w pracy pewne kompendium wiedzy na temat wad i zalet języka 18 podręczników do przedmiotów artystycznych. Książki te prawdopodobnie stracą niebawem status podręczników dopuszczonych do użytku szkolnego w związku z kolejną reformą systemu edukacji, w której zaplanowano naukę muzyki i plastyki w klasach od IV do VIII. W nowej podstawie programowej, obejmującej ośmioletnią edukację w szkole podstawowej, w zakresie przedmiotów artystycznych przewiduje się (w porównaniu z poprzednim rozporządzeniem) bardzo rozbudowane i uszczegółowione zagadnienia, a więc niewielkie (kosmetyczne) zmiany w dotychczasowych podręcznikach okażą się niewystarczające. Podczas pisania nowych podręczników zapewne konieczne będzie – jak się wydaje – korzystanie z zaleceń przedstawionych w *Kryteriach oceny podręcznika szkolnego w aspekcie językowym*¹¹, ale

¹⁰ Przy obu wykazach dodatkowo podano skróty stosowane w pracy.

¹¹ K. GĄSIÓREK, A. HĄCIA, K. KŁOSIŃSKA, D. KRZYŻYK, J. NOCOŃ, H. SYNOWIEC: *Kryteria oceny podręcznika szkolnego w aspekcie językowym. Przewodnik dla rzeczoznawców wraz ze wzorami opinii*. Warszawa 2012.

także warte uwzględnienia będą szczegółowe wnioski wypływające z analiz przedstawionych w tej rozprawie.

Obszar badawczy pracy jest niezwykle rozległy ze względu na specyficzną rolę, jaką pełni muzyka i sztuka w nauczaniu szkolnym (należy tu wspomnieć zarówno o funkcji poznawczej, jak i kulturotwórczej). Treści przekazywane na tych przedmiotach wzbogacają bowiem wiedzę ucznia i jednocześnie silnie oddziałują na sferę jego wrażliwości estetycznej i etycznej. Poznanie środków językowych, jakimi posługują się piszący dla uczniów, jest niezwykle ważne, ponieważ słownictwo, związki frazeologiczne, konstrukcje składniowe, przyswojone we wczesnym dzieciństwie i młodości, mają znaczny wpływ na późniejszy sposób posługiwania się językiem przez dorosłego człowieka. Podręcznik uwzględniający możliwości czytelnicze ucznia nie tylko wspiera proces uczenia się, ale także wpływa na rozwój kompetencji językowych czytelnika.

Jakość języka podręczników ze względu na ich czytelność, a także udział poszczególnych części mowy w tekście można mierzyć, stosując istniejące obiektywne narzędzia statystyczne. Pozwalają one ocenić potencjalną komunikatywność tekstu, wpływającą na stopień zrozumienia i opanowania przez ucznia materiału. Badania statystyczne – ilościowe i jakościowe – pozwalają na bardzo dokładną charakterystykę języka. Dzięki nim możliwe jest także odniesienie się do dotychczasowych wyników badań nad podręcznikami oraz innymi tekstami. Statystyczne metody opisu, ze względu na ich powtarzalność, obiektywizm i weryfikowalność¹², znajdują szerokie zastosowanie w badaniach językoznawczych. Warto więc wykorzystywać istniejące w statystyce matematycznej specjalistyczne narzędzia, pozwalające na weryfikację różnorodnych hipotez czy porównywanie pewnych wielkości. Dzięki temu wnioski wypływające z badań są wiarygodne, ponieważ uwzględniają możliwość występowania błędów losowych¹³.

W rozdziale 1. przedstawiono stan badań dotyczących podręczników szkolnych, ich funkcji i roli w procesie edukacyjnym oraz metodologię badań, których wyniki opisano w dalszej części pracy. Na tle znanych wyników wcześniejszych badań przedstawione są nowe analizy uwzględniające podręczniki do muzyki i plastyki (w następujących rozdziałach).

W rozdziale 2. przedstawione są szczegółowe analizy statystyczne związane z czytelnością tekstu każdego z 18 podręczników (10 do muzyki i 8 do plastyki) dopuszczonych do użytku szkolnego. Czytelność tekstów podręczników oceniono na podstawie indeksu Carla-Hugona Björnssona. Oprócz zestawienia indeksów czytelności przeanalizowano zmienne losowe wpływające na ten indeks (tzn. średnią długość wypowiedzenia, mierzoną liczbą wyrazów, oraz frakcję wyrazów co najmniej dziewięcioliterowych, które w polszczyźnie uzna-

¹² Pod warunkiem, że stosuje się odpowiednie procedury, zapewniające m.in. randomizację i reprezentatywność próby.

¹³ Zastosowanie odpowiednich procedur wpływa na znaczne obniżenie ryzyka niewłaściwej oceny (związanego z błędem pomiaru).

wane są za wyrazy trudne), a także zdefiniowano i zbadano nowy wskaźnik – indeks czytelności dla jednego zdania, informujący o czytelności konkretnego zdania.

Rozdział 3. poświęcono analizie porównawczej języka podręczników do muzyki i plastyki. Obliczono procentowe udziały części mowy w korpusach, wskaźniki nominalności tekstu oraz stosunki frakcji części mowy. Uzyskane w rozdziałach 2. i 3. wyniki badań statystycznych poszerzają wiedzę o strukturze językowej i stylu podręczników, w tym ich czytelności (świadczącej o potencjalnej komunikatywności/zrozumiałości tekstu). Mogą przez to przyczynić się one do doskonalenia warsztatu pisarskiego autorów tekstów, zwłaszcza że wszystkie porównania uwzględniają losowy błąd pomiaru (takie dodatkowe analizy nie były dotychczas przedstawiane w literaturze językoznawczej).

Rozdziały 4. i 5. napisano na podstawie wnikliwej lektury wszystkich podręczników w formie tradycyjnej, drukowanej (nie analizowano podręczników multimedialnych, e-booków, płyt dołączonych do książek). W rozdziale 4. skupiono się na sposobach przedstawiania nowych pojęć, definiowania terminów i wprowadzania wiedzy faktograficznej. W rozdziale 5. poruszono istotne zagadnienie komunikacji nadawcy (autora) z odbiorcą (uczniem) podręcznika. W ostatnim rozdziale przedstawiono wyniki badań empirycznych nad trwałością efektów kształcenia w przedmiotach artystycznych, które skonfrontowano z wymaganiami z podstawy programowej dotyczącymi muzyki i sztuki. Wszystkie cytaty z podręczników przytoczono zgodnie z oryginalną pisownią i interpunkcją.

Praca, z racji rozległej tematyki, wnosi treści ważne dla językoznawców, pedagogów oraz nauczycieli przedmiotów artystycznych. Ma ona też wymiar pragmatyczny – wszystkie ukazane wyniki mogą służyć jako punkt odniesienia dla autorów nowych podręczników do muzyki i plastyki w szkole podstawowej. Niewątpliwie wychowanie przez muzykę i sztukę oraz jego wartość konstytuująca życie człowieka wymagają dobrych, przemyślanych podręczników, w których autorzy mogą wykorzystać sprawdzone już rozwiązania i uniknąć potknięć.

Na zakończenie pragnę podziękować Paniom Profesor Krystynie Gąsiorek i Jolancie Nocoń za cenne uwagi i sugestie, które przyczyniły się do pogłębienia problematyki rozprawy i wpłynęły na jej ostateczny kształt.

Podręczniki do muzyki i plastyki dla uczniów szkół podstawowych Analiza lingwistyczno-statystyczna

Streszczenie

Podręcznik szkolny, jako główne narzędzie w ręku nauczyciela i ucznia, jest niezmiernie ważnym środkiem dydaktycznym, a także źródłem dociekań naukowych badaczy z wielu dziedzin. Doceniając wagę kultury i jej funkcję w życiu człowieka, konieczne stało się podjęcie pierwszych kompleksowych badań nad podręcznikami do przedmiotów artystycznych (muzyki i plastyki), a szczególnie ich językiem, który znacząco wpływa na procesy nauczania i uczenia się. Tematyka rozprawy koncentruje się na wybranych zagadnieniach językoznawczych, pozwalających stwierdzić, na ile konstrukcja warstwy językowej tekstu podręcznikowego wspiera proces uczenia się. Badania oparto na analizie dwóch segmentów strukturalnych podręczników do muzyki i plastyki: tekstu informacyjnego oraz komponentu zadaniowego. Odpowiedzi na pytanie badawcze uzyskano, analizując czytelność tekstu, styl tekstu ujawniający się w statystyce części mowy, sposób definiowania terminologii, konstruowanie konstatacji o funkcji poznawczej oraz dialogowość o funkcji retorycznej. Metodologicznie praca mieści się w obrębie stylistyki tekstu i statystyki językoznawczej. Materiał badawczy stanowią aktualnie wykorzystywane podręczniki do nauczania muzyki i plastyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej. Zagadnienia te są ważne dla badaczy zajmujących się szeroko rozumianym dyskursem edukacyjnym. W pracy zawarte jest pewne kompendium wiedzy na temat wad i zalet języka 18 podręczników do przedmiotów artystycznych, ponieważ obszar badawczy pracy jest niezwykle rozległy ze względu na specyficzną rolę, jaką pełni muzyka i sztuka w nauczaniu szkolnym. Treści przekazywane na tych przedmiotach wzbogacają bowiem wiedzę ucznia i jednocześnie silnie oddziałują na sferę jego wrażliwości estetycznej i etycznej. Poznanie środków językowych, jakimi posługują się piszący dla uczniów, jest niezwykle ważne, ponieważ słownictwo, związki frazeologiczne, konstrukcje składniowe, przyswojone we wczesnym dzieciństwie i młodości, mają znaczny wpływ na późniejszy sposób posługiwania się językiem przez dorosłego człowieka. Jakość języka podręczników ze względu na ich czytelność, a także udział poszczególnych części mowy w tekście, mierzy się, stosując istniejące obiektywne narzędzia statystyczne. Pozwalają one ocenić potencjalną komunikatywność tekstu, wpływającą na stopień zrozumienia i opanowania przez ucznia materiału. Badania statystyczne – ilościowe i jakościowe – pozwalają na bardzo dokładną charakterystykę języka.

W pracy przedstawiono stan badań dotyczących podręczników szkolnych, ich funkcji i roli w procesie edukacyjnym oraz metodologię badań. Przeprowadzono szczegółowe analizy statystyczne związane z czytelnością tekstu każdego z 18 podręczników (10 do muzyki i 8 do plastyki) dopuszczonych do użytku szkolnego. Czytelność tekstów podręczników oceniono na podstawie indeksu Carla-Hugona Björnssona. Oprócz zestawienia indeksów czytelności przeanalizowano także zmienne losowe wpływające na ten indeks (tzn. średnią długość wypowiedzenia, mierzoną liczbą wyrazów, oraz frakcję wyrazów co najmniej dziewięcioliterowych, które w polszczyźnie uznawane są za wyrazy trudne), a także zdefiniowano i zbadano nowy wskaźnik – indeks czytelności dla jednego zdania, informujący o czytelności konkretnego zdania. Obliczono pro-

centowe udziały części mowy w korpusach, wskaźniki nominalności tekstu oraz stosunki frakcji części mowy. Uzyskane wyniki badań statystycznych poszerzają wiedzę o strukturze językowej i stylu podręczników, w tym ich czytelności (świadczącej o potencjalnej komunikatywności// zrozumiałości tekstu). Mogą przez to przyczynić się one do doskonalenia warsztatu pisarskiego autorów tekstów, zwłaszcza że wszystkie porównania uwzględniają losowy błąd pomiaru (takie dodatkowe analizy nie były dotychczas przedstawiane w literaturze językoznawczej). Skupiono się również na sposobach przedstawiania nowych pojęć, definiowania terminów i wprowadzania wiedzy faktograficznej, poruszono istotne zagadnienie komunikacji nadawcy (autora) z odbiorcą (ucznem) podręcznika oraz przedstawiono wyniki badań empirycznych nad trwałością efektów kształcenia na przedmiotach artystycznych, które skonfrontowano z wymaganiami z podstawy programowej dotyczącymi muzyki i sztuki. Praca, z racji rozległej tematyki, wnosi treści ważne dla językoznawców, pedagogów oraz nauczycieli przedmiotów artystycznych. Ma ona też wymiar pragmatyczny – implikacje dydaktyczne niniejszego opracowania mogą być przydatne podczas pisania nowych podręczników. Przede wszystkim bardzo ważny jest odpowiedni indeks czytelności, aby czytanie podręcznika przynosiło korzyść uczniowi – wiadomości z tekstu bardziej przystępnego są lepiej przyswajane i na dłużej zapamiętywane. W komponencie informacyjnym warto stosować różne sposoby wprowadzania pojęć, definiowania terminów i przekazywania faktów – przytoczone w pracy liczne przykłady pokazują, że w większości sytuacji można uniknąć zarówno monotonii, jak i przekazu zbliżonego do encyklopedycznego. Należałoby docenić także wartość dialogowości w segmencie informacyjnym, ponieważ stosowanie językowych środków perswazji sprzyja zdobywaniu wiedzy i jej trwałości, a także wpisuje się w nurt upodmiotowienia ucznia.

Słowa kluczowe: warstwa językowa podręczników do muzyki i plastyki, czytelność tekstu, definiowanie terminów, przekazywanie faktów, dialogowość, stylistyka tekstu, statystyka językoznawcza, dyskurs edukacyjny

Manuels de musique et d'arts plastiques pour les élèves des écoles primaires **Analyse linguistique et statistique**

Résumé

Le manuel scolaire - en tant qu'outil principal entre les mains de l'enseignant et de l'élève - est un moyen didactique extrêmement important, mais aussi une source d'études scientifiques pour beaucoup de chercheurs de multiples domaines. En appréciant l'importance de la culture et sa fonction dans la vie de l'homme, il s'est avéré nécessaire d'entreprendre des études complexes des manuels destinés à enseigner les matières artistiques (musique et arts plastiques), et en particulier de leur langue qui influence de façon considérable les processus d'enseignement et d'apprentissage. La thématique de la dissertation se concentre sur des questions linguistiques choisies permettant de constater à quel point la construction du plan linguistique du texte inclus dans le manuel soutient le processus d'apprentissage. Les examens ont été appuyés sur l'analyse de deux segments structuraux des manuels de musique et d'arts plastiques : le texte informatif et la composante de tâche. On a trouvé les réponses à la question de recherche tout en analysant la lisibilité du texte, le style du texte apparaissant dans la statistique des parties du discours, la manière de définir la terminologie, le procédé de construire la constatation à fonction cognitive et le dialogisme à fonction rhétorique. Du point de vue méthodologique, le travail se situe dans le cadre de la stylistique du texte et de la statistique linguistique. Le matériel de recherche est constitué de manuels actuels destinés à l'enseignement de la musique et des arts plastiques dans les classes IV-VI de l'école primaire. Ces questions sont importantes pour les chercheurs s'occupant du discours éducatif largement compris. Dans le travail est inclus un compendium du savoir sur les défauts et les qualités de la langue des dix-huit manuels destinés à l'enseignement des matières artistiques parce que le champ analytique du travail est fort vaste en raison du rôle spécifique qu'exercent la musique et l'art dans l'enseignement scolaire. Les informations transmises durant les cours liés à ces matières enrichissent le savoir de l'élève tout en influençant fortement la sphère de sa sensibilité esthétique et éthique. La connaissance des figures de style dont se servent les auteurs rédigeant les manuels pour les élèves est très importante parce que le lexique, les expressions phraséologiques et les constructions syntaxiques - acquis à l'âge jeune - ont une influence considérable sur la manière dont l'homme adulte se sert de la langue. C'est en appliquant des outils statistiques objectifs disponibles que l'on mesure aussi bien la qualité de la langue des manuels du point de vue de leur lisibilité que la participation de certaines parties du discours dans le texte. Ils permettent d'évaluer la clarté éventuelle du texte influençant le degré de la compréhension et de la maîtrise du matériel par l'élève. Les études statistiques - quantitatives et qualitatives - permettent de définir la caractéristique précise de la langue.

Dans le travail, on a présenté l'état de recherche concernant les manuels scolaires, leur fonction et rôle dans le processus éducatif, ainsi que la méthodologie de recherches. On a fait des analyses statistiques précises liées à la lisibilité de chacun des dix-huit manuels (dix de musique et huit d'arts plastiques) admis à l'usage scolaire. En ce qui concerne la lisibilité des textes inclus dans ces manuels, on l'a évaluée sur la base de l'indice de Carl-Hugo Björnsson. Outre la juxtaposition des indices de lisibilité, on a analysé également les variables aléatoires influençant cet

indice, c'est-à-dire la durée moyenne de l'énonciation mesurée par le nombre de mots, ainsi que la fraction de mots d'au moins de neuf lettres qui - dans la langue polonaise - sont considérés comme difficiles. En outre, on a défini et examiné un nouvel indicateur - indice de lisibilité pour une seule phrase, informant sur la lisibilité d'une phrase concrète. On a calculé les participations de pourcentage des parties du discours dans les corpus, les indicateurs de la nominalité du texte et les relations de fraction des parties du discours. Les résultats des examens statistiques que l'on a obtenus élargissent le savoir sur la structure linguistique et le style des manuels, y compris leur lisibilité (témoignant d'une intelligibilité//compréhensibilité potentielle du texte). Ils peuvent en effet contribuer au perfectionnement des techniques de rédaction employées par les auteurs de ce type de textes, d'autant plus que toutes les comparaisons englobent les résidus de mesure (il est à noter que de telles analyses supplémentaires n'ont pas été incluses jusqu'à présent dans la littérature linguistique). On s'est concentrée aussi sur les manières de présenter de nouvelles notions, de définir des termes et d'introduire le savoir factologique ; on a abordé aussi des questions importantes de la communication de l'émetteur (auteur) avec le récepteur (élève) du manuel et l'on a présenté les résultats des études empiriques sur la durabilité des effets de formation quant aux matières artistiques, qui - par la suite - ont été confrontés avec les exigences incluses dans le programme de base concernant la musique et l'art. Le travail, en raison de la thématique vaste, introduit des éléments importants pour les linguistes, les pédagogues et les enseignants de matières artistiques. Il a également une dimension pragmatique parce que les implications didactiques de la présente publication peuvent être utilisées durant la rédaction de nouveaux manuels. Pour que la lecture du manuel apporte des bénéfices, il faut avant tout qu'il se caractérise d'un indice de lisibilité convenable : les informations incluses dans un texte plus accessible sont mieux assimilées et plus durablement fixées dans la mémoire. En ce qui concerne la composante informative, il est bon d'employer différentes manières d'introduire des notions, de définir les termes et de transmettre des faits, parce que de nombreux exemples rapportés dans le travail montrent que dans la majorité des situations on peut éviter aussi bien la monotonie qu'un communiqué se rapprochant de celui inclus dans l'encyclopédie. En outre, il faudrait apprécier la valeur du dialogisme dans le segment informatif parce que l'application des moyens linguistiques de persuasion favorise l'acquisition du savoir et sa durabilité, mais il s'inscrit aussi dans le courant de la subjectivisation de l'élève.

Mots clés : plan linguistique des manuels de musique et d'arts plastiques, lisibilité du texte, définition de termes, transmission de faits, dialogisme, stylistique du texte, statistique linguistique, discours éducatif

Music and Arts Education Textbooks for Primary School Students A Linguistic and Statistical Analysis

Summary

A textbook, as the primary tool of both the teacher and the student, is an immensely important didactic tool as well as a source of academic inquiry for scholars coming from various fields of study. Appreciating the importance of culture and its function in the human life, it has become necessary to propose a comprehensive study of artistic school subjects (Music Education and Arts Education), and particularly their language, which exerts a significant influence of the teaching and learning processes. The topic of this monograph concerns the selected linguistic issues which allow to ascertain to what extent the construction of the linguistic level of the text facilitates the learning process. The study has been based on the analysis of two kinds of excerpts from Music and Arts Education textbooks: an expository text and a practical component. The answers to the research question have been obtained through the analysis of the clarity of text, the style of the text which reveals itself in the analysis of the parts of speech, the way of defining terminology, the construction of the ascertainment of the cognitive function and the dialogic nature of the rhetorical function. Methodologically speaking, the monograph is situated within the schools of style studies and linguistic statistics. The research material has been compiled from the currently used Music and Arts Education textbooks for the 4th-6th grade of elementary school. Those issues are of a significant importance for the scholars who study the broadly-understood education discourse. The monograph constitutes a compendium of sorts when it comes to the advantages and shortcomings of 18 Music and Arts Education textbooks, since the research area is unusually vast, due to the peculiar role played by music and the arts in the school curriculum. The content conveyed to the students in those classes at the same time broadens the students' knowledge and shapes their aesthetic and ethical sensibility. The understanding of stylistic tools used by the authors of textbooks for school children is of particular importance due to the fact that the vocabulary, idiomatic expressions and syntax absorbed in the early childhood significantly influence the ways in which people express themselves in their adult life. The quality of the language of textbooks according to their clarity as well as the percentage of the particular parts of speech in the text are measured via objective statistical tools. They allow to evaluate the communicative potential of the text, which influences the degree of understanding and knowledge acquisition in the student. The statistical study – both qualitative and quantitative – allows to characterize the language in very precise terms.

The study presents the current state of research regarding school textbooks, their function and role in the education process as well as the methodology. The conducted in-depth statistical analyses concerned the clarity of the text in each of the 18 textbooks (10 Music Education textbooks and 8 Arts Education textbooks) approved for use in the education system. The clarity of the textbooks has been evaluated according to the Carl-Hugon Björnsson index. Apart from the readability index comparison, the variables which influence the index have been evaluated as well (i.e. the average length of utterance, measured with the number of words, as well as the fraction of at least nine-letter words considered difficult in the Polish language), and in addi-

tion, the monograph has defined and studied a new index – the index of readability for a single sentence, informing about the clarity of a particular sentence. The percentage contribution of the parts of speech in the corpus, the indexes of the nominality of the text and the relationship between the fractions of the parts of speech have also been studied. The research findings of the statistical analysis have broadened the knowledge regarding the linguistic and stylistic structure of textbooks, including their clarity and readability (which affect the potential communicativeness and comprehensiveness of the text). Due to that, they can contribute to the improvement of the writing technique of textbook authors, particularly because all those comparisons take into account the margin of statistical error (while such additional analyses have not been heretofore performed in the linguistic studies). Moreover, the monograph focuses on the ways of presenting new concepts, defining terms and introducing factual knowledge, touches upon the important issue of the communication between the sender (author) and the receiver (student) of the message in the textbook, and presents the results of empirical studies on the retainment of knowledge in artistic subjects, which have been confronted with the curriculum regulations regarding Music Education and Arts Education. The monograph, due to its vast scope, engages with issues important for linguists, pedagogues and Music and Arts Education teachers. It is, moreover, pragmatic in its solutions, as the didactic implications can be useful in the process of writing new textbooks. The readability index comes to the fore as the most important aspect, since it allows the textbook to be beneficial to the reader – the clearer the text, the easier it is to learn and retain the information. The informational component can be enriched through implementing various ways of introducing concepts, defining terms and conveying facts – the numerous examples presented in the monograph showcase that in most situations, it is possible to avoid both monotony and encyclopedic tone. The value of the dialogic relationship in the expository segment should also be underscored, because the use of linguistic means of persuasion allows for easier acquisition of knowledge and prolongs its retainment, at the same time as it contributes to the process of empowerment for the student.

Keywords: language layer of Music and Arts Education textbooks, text readability and clarity, defining terms, conveying facts, dialogicality, stylistics, linguistic statistics, educational discourse

Projekt okładki: Agata Augustynik
Redaktor techniczny: Małgorzata Pleśniar
Korektor: Marzena Marczyk
Łamanie: Bogusław Chruściński

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3503-2
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3504-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo.us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 14,5. Ark wyd. 18,0.
Papier offset. III kl., 90 g. Cena 28 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin